

5. Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 8 лютого 2017 р.). – Запоріжжя: АА «Тандем», 2017. – 216 с.

6. Крамар Ю. В. Реформація як чинник європейської історії нового часу (до 500 – річчя Реформації в Європі) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2017. – Вип.4 (353). – С.81–87.

7. Куренний Л. Ю. Загальноєвропейський зміст реформаційних рухів в Україні в XVI–XVII столітті // Наука. Релігія. Суспільство. – 2013. – №4. – С.99–104.

8. Мокієнко М. Реформація: передумови та визначення [Електронний ресурс] // Східноєвропейський лідерський форум [сайт]. – Режим доступу: <http://forumeast.eu/ua/seksii/apologetika/reformatsiya-predposylki-i-opredelenie-mikhail-mokienko-video> (дата звернення: 12.05.2018).

9. Про відзначення в Україні 500-річчя Реформації: Указ Президента України від 26.08.2016 р. №357/2016 [Електронний ресурс] // ЛігаЗакон. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U357_16.html (дата звернення: 12.05.2018).

References

1. Aleksandrova G. Zhyttjevi i duhovni cinnosti Reformacii: predmet gromads'koi' uvagy ta krytychnogo osmyslennja // Zbirnyk materialiv Vseukrai'ns'koi' naukovy-praktychnoi' konferencii' «Reformacija: istorychnyj ta suchasnyj kontekst»: Naukove vydannja / za red. I. Je. Polishhuk. – Herson, 2017. – S.94–103.

2. Alister Mak-G'rat. Intelektual'ni vytoky jevropejs'koi' Reformacii' / Per. z angl. Mykoly Klymchuka i Tarasa Cymbala. – Kyi'v: «Nika-Centr», 2008. – 344 s.

3. Bratus' I. Informacijni poshuky doby // Suchasni problemy hudozhn'oi' osvity v Ukrai'ni. – 2010. – Vyp.6. – S.33–38. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spkho_2010_6_7 (data zvernennja: 14.05.2018).

4. Demchuk O. Vybrani pytannja ukrai'ns'koi' Reformacii': istorychnyj perebig, prychny nevdachi, vagomi dosjagnennja // Reformators'kyj pogljad. – 2017 (7). – №3:1. – S.7–70.

5. Jevropejs'ka Reformacija XVI st.: istoryko-antropologichnyj vymir (do 500-i' richnyci pochatku Reformacii' v Jevropi): materialy miznarodnoi' naukovy-praktychnoi' konferencii' (m. Zaporizhzhja, 8 ljutogo 2017 r.). – Zaporizhzhja: АА «Тандем», 2017. – 216 с.

6. Крамар Ю. В. Реформація як чинник європейської історії нового часу (до 500 – річчя Реформації в Європі) // Науковий вісник Шидноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2017. – Вип.4 (353). – С.81–87.

7. Kurennyj L. Ju. Zagal'nojevropejs'kyj zmist reformacijnyh ruhiv v Ukrai'ni v XVI–XVII stolitti // Nauka. Religija. Suspil'stvo. – 2013. – №4. – S.99–104.

8. Mokijenko M. Reformacija: peredumovy ta vyznachennja [Elektronnyj resurs] // Shidnojevropejs'kyj liders'kyj forum [sajt]. – Rezhym dostupu: <http://forumeast.eu/ua/seksii/apologetika/reformatsiya-predposylki-i-opredelenie-mikhail-mokienko-video> (data zvernennja: 12.05.2018).

9. Pro vidznachennja v Ukrai'ni 500-richchja Reformacii': Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 26.08.2016 r. №357/2016 [Elektronnyj resurs] // LigaZakon. – Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U357_16.html (data zvernennja: 12.05.2018).

Bratus I. V., Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Fine Arts, Institute of the Arts of the Boris Grinchenko University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), kulturolog@gmail.com

Sverdluk Z. M., professor, Institute of the Arts of Boris Grinchenko University of Kyiv (Ukraine, Kiev), kulturolog@gmail.com

Features of the reflection of the cultural and historical ideas of the Reformation in the higher school of Ukraine (to the 500th anniversary of the Reformation)

The article examines the influence of the Reformation on the progressive development of society in general and education in particular. Current trends in the «reforming» of religious views of young people, the influence of the Internet, in particular, «virtual» churches, social networks, Internet forums on the formation of the worldview of the younger generation, are analyzed.

Keywords: Reformation, education, church, Internet, communication.

УДК 94:65.173–027.543(477)(092)

Марченко А. І.,
аспірант, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), marko001@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ У НАУКОВІЙ ТА ЛІТЕРАТУРНІЙ СПАДЩИНІ М. ШАПОВАЛА

Досліджується формування національних переконань у науковій та літературній спадщині М. Шаповала, проводиться аналіз його фундаментальних праць з соціології та вплив на національну свідомість і культуру українців доби національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр.

Ключові слова: українська нація, національна ідея, народ, визвольний рух, публіцистика, соціологія, література, поезія, національна свідомість, соборна Україна.

Концепція національної ідеї має розглядатися як система, що складається з певної сукупності елементів та їх взаємозв'язків. Національна ідея повинна розглядатися як синтез різних підходів та думок, що чітко сформовані в авторську концепцію, яка складається з різних аспектів, як наукових, описана в книжках, наукових працях автора, так і в повсякденному житті виступати певним маяком та орієнтиром для людей. Національна ідея виступає в ролі провідника для народу, який прагне до волі.

Національна ідея спрямована на розвиток та розбудову нації, відстоювання її інтересів та має на меті об'єднати народ спільною метою й прагнення створення власної держави. Саме об'єднати та згуртувати український народ мав за мету М. Шаповал. Варто відзначити, що на меті була розбудова незалежної, сильної, соборної української держави. Одним із головних завдань, які він ставив за мету, було об'єднання різних верст населення та етнічних меншин навколо української національної ідеї.

Метою даного дослідження є аналіз праць М. Шаповала присвячених питанню національної ідеї та боротьби українського народу за здобуття незалежності.

Автором, у процесі підготовки даного дослідження, були опрацьовані архівні джерела, різні наукові праці, зокрема науковий й літературний доробок М. Шаповала. Серед вітчизняних вчених, які вивчали дану проблему, варто виокремити: О. Бочковський [2], Н. Миронець [6], О. Чумаченко [12], Ю. Горбань [3], О. Юренко [18] та інші. Вони висвітлювали різні аспекти діяльності видатного науковця і політичного діяча, як у науковому, так і в громадсько-політичному житті. Натомість обґрунтування національної ідеї у його науковій та літературній спадщині залишається ще недостатньо висвітленим на нашу думку, тому дана тема дослідження є актуальною.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники вивчали ті чи інші аспекти національної ідеї, роблячи тим самим вагомий внесок у дослідження основних етапів формування та розвитку української національної ідеї. Важливим складником національної ідеї є національні цінності та пріоритети. Національні інтереси теж є елементом у структури.

Стратегічні інтереси є довготерміновими та комплексними і від реалізації яких залежить забезпечення усієї життєдіяльності нації, а загроза яким підриває національну безпеку країни, а натомість, оперативні інтереси, що впливають із стратегічних національних інтересів, і спрямовані на вирішення окремих проблем

з огляду на стратегічні завдання. Тактичні національні інтереси, що відзначаються короткотерміновістю, спрямовані на вирішення поточних завдань і переважно служать засобом реалізації оперативних інтересів [7, с. 60–67].

Саме визначення «національна ідея» містить в собі цілий набір понять, але головною метою виступає згуртування народу для вирішення існуючих проблем, відстоювання та реалізація національних інтересів і як наслідок створення національної держави.

Як зазначає дослідник О. Юренко, концепція нації М. Шаповала світоглядно співзвучна думкам інших європейських вчених того часу – Е. Сміта, М. Вебера, П. Сорокіна, хоча й має деякі особливості. Маючи на меті з'ясувати наукову природу досліджуваного феномена, розкрити соціальні особливості поняття «нація», а також виявити ключові аспекти націо-генези, М. Шаповал виходив з того, що досягти цього можна лише в тому разі, якщо послуговуватися позитивістською методологією та методами [18, с. 62–83].

Перші кроки на шляху формування національної та політичної свідомості у М. Шаповала відбулись ще в юнацькі роки, коли будучи студентом, у грудні 1907 р. київська щоденна газета «Рада» помістила його статтю «Листи з Харкова», в якій автор розповідає про курс лекцій, що мають за мету розповісти студентам про українську мову як про зброю національного культурного руху. Молодий дослідник продовжує писати та подавати матеріали для журналів. У 1910 р. в журналі «Село» було надруковано понад 20 його праць.

Шаповал впродовж творчого життя підписував публікації своїм прізвищем і псевдонімами М. Сріблянський, Іван Гук, М. Бутенко, М. Понурий, Гедзь, М. С–й, І. Г., У. Щ–л., М. Ш. [9, с. 7].

Шаповал прагнути донести до українського народу національну ідею разом з П. Богацьким М. Шаповал створює і видає часопис «Українська хата» (1909–1914 рр.), який був першим і головним українським періодичним виданням. За мету було поставлено правильно проінформувати народ та познайомити населення з ідеями національної єдності та незалежності, скооперувати зусилля населення в єдиному – бажанні до змін. Ставлення журналу до українського визвольного руху визначено було такими словами М. Шаповала: «Національність – писав він – до якої прагнемо має величезний етнічний зміст. Ми повинні казати не тільки «так – так», «ні – ні», що ми українці тай годі. Ні, треба, щоб українство було ще й цінністю загальною... в етнічному розумінні мусить стати і обороною істини... Українство, як життєва течія – це емансипація від своїх сторонніх моральних, розумових, соціальних і інших впливів...» [1, с. 40].

М. Шаповал також плідно попрацював на поетичній ниві. Його здобуток, звичайно набагато скромніший за науковий, але варто відзначити «Сни віри» (1908 р.) – поетизований аналіз тогочасної політичної ситуації, «Самотність» (1910 р.), далі вихід збірок, а саме, книгу поезій (третю і останню) «Лісові ритми» та віршів, зокрема «Шевченко і самостійність України», 1917 р.; нариси «Жертви громадської байдужості» (1910), «Шевченко й самостійність України» (1917), «Листи із лісу», 1917 р. та багато інших.

Навіть у своїх віршах М. Шаповал намагався дотримуватись ідей національного єднання та любові до Батьківщини, зокрема у вірші «Мій рідний край», датованого 1917 р., автор у цих декількох рядках намагався передати весь той сум та біль за рідним краєм, який був змушений покинути ще в юнацькі роки. Цей вірш присвячений усім, хто був змушений, через ряд причин, покинути Батьківщину і вже не повернутися назад, додому. Чи розумів вчений, що виїхавши за кордон, він вже не повернеться на рідну землю, питання залишається відкритим.

Останній датований вірш був написаний 1920 р. без назви, але з цікавим заголовком, скоріше передбаченням – «Грядущим нашим поколінням», в якому поет передає так би мовити естафету новим поколінням у боротьбі та відстоюванні національної ідеї, яка повинна об'єднати народ та досягти результатів, а саме – соборної, неділимой України [11, арк. 78–81зв].

За допомогою поезії, у віршованій формі, поет намагався передати весь сум та переживання за долю українського народу, його бажання побачити вільну, самостійну країну з народом, який і так достатньо вже зазнав на своєму шляху різних поневірянь та залежності від політики Російської імперії.

У праці «Загальна соціологія» М. Шаповал зазначає: «Наш народ з давен поневолений і розшматований між кількома державами чужих народів, а не може визволитися через те, що майже увесь складається з неосвічених трудових мас: селян, робітників, ремісників, і півінтелегенції, які через те й пасивно покійно живуть під ярмом, що не знають яким способом визволитись, з якого боку і як підійти до визвольного діла, як за його взятись, як вести, щоб напевно дійти до мети. В громадській справі та ще такій, як визвольне діло, нема іншої ради, як іти за порадою до науки». Ту ж саму думку, стосовно науки, зокрема соціології, вчений продовжує нести в своїй праці «Соціологія українського відродження», він зазначає ідеологи національного відродження не обходяться, розуміється, без соціологічних узагальнень, але через те, що взагалі соціологія ще не стала твердо на науковий ґрунт, – вони не дали тривких підстав під національний рух. Це не тільки у нас, українців, але і в інших народів, що відроджуються, що перетворюються у вищий тип суспільного об'єднання» [15, с. 242].

Одним з головних факторів, які впливають на формування національної ідеї та ідентичності народу виступає література. За словами М. Шаповала: «Мистецтво на українському етнічному ґрунті стало першим фактором, що має величезне соціологічне значіння в історії національного відродження. Фактором об'єднання стала мова, як універсальний засіб єднання. Українці почали обробляти мову. Апостолом цього творіння мови був П. Куліш». Також М. Шаповал відзначає М. Костомарова та його працю «Книга Битія українського народу», в якій за переконанням вченого, було поставлено ідеал політичної самостійності і міжслов'янської солідарності [16, с. 49].

Варто простежити висновки М. Шаповала за результатами дослідження соціальної структури українського суспільства напередодні революції. Перш за все він наголошував, що українське суспільство було фактично «недиференційною частиною всеросійського суспільства». Що ж до його внутрішньої структури,

то, як впливало із соціологічного аналізу, воно було соціально неструктурованим, «неповним» суспільством у тому розумінні, що на своїй землі українці виконували лише одну суспільну функцію – хліборобську, тоді як інші суспільні функції виконували представники національних меншин.

Територія України, за даними автора праці «Територія і населення України» Кордуба М., якими оперував М. Шаповал, включала в себе землі: Правобережна та Лівобережна Україна, Степова Україна, Західні землі, та частини Кубані і Ставропілля, які потім відійшли до складу Російської імперії та, у подальшому, до Росії. Загалом площа сягала 739 тисяч кв. км., із населенням в 46 млн. осіб. Населення у відсотковому відношенні було таким, переважала частина українців – 71%, далі були росіяни 11,7%, потім євреї 8%, поляки 4–5%, та інші національності серед яких були: німці, болгары, греки, вірмени [5, с. 22].

Суспільство в Україні, за М. Шаповалом, «поділялося на дві нерівні частини: неукраїнську, в руках якої була вся індустріальна продукція, половина хліборобської, весь обмін, вся адміністрація, майже вся культурна праця – з одного боку, і українську, у якій була частина хліборобської продукції (селянської) і мала частина культурної, нелегальної праці (інтелігенція)».

Зроблений видатним українським соціологом на основі такого аналізу висновок: перед революцією ще не було українського суспільства, а було тільки суспільство в Україні, яке складалося з різнонаціональних елементів, тож головні соціальні функції в системі поділу праці виконували чужі групи, ворожі самій ідеї українського суспільства. За умов існування міжнаціональної системи поділу суспільної праці, а не поділу всередині українського етносу, його роль була зведена до становища трудового класу в загальноросійському суспільстві [3, с. 49–53].

Суспільство складалося із селян – хліборобів, робітників, ремісників, які складають трудові маси або робочий люд, працюють фізично та живуть переважно в селах. Далі фінансисти – банкіри й біргові спекулянти. Науковці та дослідники, яких була мала частина від загального числа населення. Купці, ремісники фінансисти і науковці проживають в містах [15, с. 14].

Для узагальнення варто процитувати ще одну працю М. Шаповала «Через десять років (до проблем суспільної структури України)» 1927 р., а саме: «Лише в революції міліони українців знайшли своє національне ім'я і поставили мету самостійності. В боротьбі з Москвою виробляється соціальна й політична свідомість і, помірі того, росте й культурно–господарське будівництво. Вона має метою переіменувати структуру міст, українізувати їх і загалом – диференціювати українську національність на основні суспільні групи, що в своєму сполученні дають націю, як суспільну цілість, що сама своєю працею задовольняє всі свої потреби шляхом суспільного поділу праці» [13, с. 41–44].

Необхідно відзначити ще одну тезу М. Шаповала стосовно розвитку національної ідеї та культури. Зокрема вчений наголошував на визволенні від чужої культури, прямо вказуючи на залежність від російської культури та мислення молодшого брата, яке нам нав'язували. Такий підхід мав два позитивних результати, а саме, самостійність в прийнятті рішень не лише в культурному аспекті, а загалом в житті народу та

національна автономність, та відсутність нав'язування своїх культурних вподобань від сусідів.

Досягнення національної ідеї та втілення її в життя є досить тривалим та складним процесом, в якому головну роль відіграє сам народ та бажання змінитись, а путівниками в нове, незалежне та самостійне життя, виступають мислителі, які можуть вести за собою і добиватись поставленої мети, а саме розбудови своєї батьківщини. Одним з таких особистостей виступає М. Шаповал, який все свої свідоме мріяв про соборну Україну та її автономію від старшого брата, східного сусіда.

Варто звернути увагу, що вчений у своїх дослідженнях заперечував поділ нації на раси, чи якихось особливих зовнішніх факторів. Забігаючи наперед, можна сказати, що зовсім протилежну ідеологію використовували нацисти під час формування своєї нації.

Щодо самого поняття нації, проаналізувавши праці вченого, можна зробити висновки, що нацією М. Шаповал вважав людей, в яких є певні спільні фактори, зокрема він виділяє: мову, територію на якій проживають носії мови та державу. Звичайно, є більше спільних рис та факторів, які формують націю, але науковець виділяє саме ці три поняття, вважаючи їх найбільш розповсюдженими в світі. Взявши ці три складові аспекти, які виділив М. Шаповал, можна проаналізувати чи є українці окремою нацією, яка є автономною від російської нав'язаної всіма методами культури.

Починаючи з мови, бо мова формує національний зв'язок між населенням, виступає в ролі комунікатора, розквіт української мови М. Шаповал ознаменував віршами Сковороди та піснями Котляревського, які, за власним визначенням вченого, став першим творцем української національної свідомості [8, с. 157].

Науковець проаналізувавши інші два аспекти, зокрема територію та державу, можна зробити висновки чи підходить населення України в період життя та праці М. Шаповала під поняття нація, яка є окремою і самостійною і в змозі вирішувати питання як державні так і міжнародні без втручання інших країн. Її територія була, чітко сформована, державність також, про це свідчить об'єднання УНР і ЗУНР, Акт злуки 22 січня 1919 р., в якому М. Шаповал вбачав майбутня єдиної соборної України.

Розглядаючи генезис української нації в історичному аспекті, М. Шаповал особливо виділяв роль так званих культурно – психологічних елементів у розвитку національного зв'язку, тобто мову та розвиток літератури, публіцистики.

Через низку причин, зокрема конфлікту з Гетьманом П. Скоропадським та падіння Української народної республіки, М. Шаповал був змушений емігрувати, спочатку як посол по міжнародних справах УНР, а потім на постійне місце проживання в чеське місто Подєбради поблизу Праги. Там вчений продовжував трудитися на благо Батьківщини, проводив патріотичні лекції, допомагав українським громадянам, які також були змушені виїхати за кордон.

У Чехословаччині науковець продовжив плідно працювати та видає низку наукових праць, які присвячені спасінню українського народу і пошуку шляхів для відродження державності нації.

Повертаючись до журналістських здобутків вченого, стаття, написана М. Шаповалом «Біо–політики і партія», в якій автор гостро критикує правлячу гілку та лідерів української революції, а саме М. Грушевського. С. Петлюру, Д. Донцова та інших, які, за міркуваннями автора, ставили власні амбіції та інтереси вище, ніж власний народ, була досить популярна за кордоном.

В еміграції М. Шаповала, який був засновником і постійним редактором, виходив щомісячник літератури, мистецтва, науки та суспільного життя «Нова Україна» (Прага, 1922–1928 рр.), який був найвпливовіший українським журналом в 20–х роках ХХ ст.

У журналі друкували багато матеріалів присвячених революційним подіям в Україні, ідеї національно–культурного відродження українського народу, об'єднання та розбудови єдиної незалежної, соборної України [9, с. 7].

Для того, щоб побороти національну несвободу Микита Шаповал кожною своєю публікацією закликав боротися, об'єднуватися, гартувати сили, щоб визволити націю з московського рабства.

Також, слід відзначити значну епістолярну спадщину М. Шаповала, зокрема його нотатки, стосовно смерті В. Леніна «На смерть тирана» писаного в Празі 23 січня 1924 р. в якій автор гостро критикує політику В. Леніна та його ставлення до самостійної України: «Самостійна Україна Ленінові не то що не була потрібна, він не хотів не то що будувати – він її смертельно ненавидів, але він мав сміливість її «оповіщати». А Ленін навпаки: Самостійна Україна? От харашо. Ми вам зделаєм самостійну Україну, а ви самі не суместе! І зробив єдину і неділиму Росію, про яку навіть Керенський і Мілюков не мріяли. Україна мусить бути без українців – цього старого лозунгу московських царів ретельно додержувався Ленін. Ну, а коли мільони українських людських істот, заражені своїм українством, вимагають самостійності? Дати їм! Самостійну Україну найкраще збудуємо ми, москалі. Україна тепер оплачує кров'ю свою неволю, своїм коштом утримує окупацію, служить їй, годить, рачкує перед нею. Це називається: Ленін визволив Україну, створив самостійну українську соціалістичну республіку, в якій має місце самогон, сифіліс, жидівсько–московський «неп», концесії, капіталісти, все, що хочете, але в Соціалістичній Україні не сміють існувати українські соціалісти» [10, арк. 7].

Вчений гостро критикував всю політику більшовизму, яка ставила за мету розорення та знищення України на її шляху до здобуття самостійності.

Проаналізувавши творчий доробок М. Шаповала, можна зробити висновок, що він дійсно переживав за майбутнє своєї країни. Майже в кожній його праці піднімається національне питання та шляхи вирішення проблем які стоять на шляху до здобуття незалежності. Серед низки праць, варто відзначити: «Минувшина і будучина Української визвольної боротьби» [13], «Загальна соціологія» [15], Соціологія українського відродження» [16] та ін.

Головна ціль та мета, яку науковець поставив ще з молодю та протягом всього свого життя намагавсь втілити у життя була соборна, єдина Україна за формою правління республіка трудового народу.

Підсумовуючи, можна згадати слова М. Шаповала про майбутнє держави: «Коли визволилися від чужої

неволі, то треба найбільше берегтися, щоб не зничила нас своя українська темнота». На жаль, побачити свою мрію, соборну демократичну Україну, яка стала такою лише в 1991 р., вченому не судилося, але він разом із своєю дружиною Ольгою Філаретівною, заповіли свої праці поколінню, яке з повна може оцінити і використовувати науковий доробок М. Шаповала.

Список використаних джерел

1. Богацький П., Українська хата 1909–1914 / Богацький П., Шаповал М., Животко А. – Нью-Йорк., 1955. – 50 с. – (Українська Громада ім. М. Шаповала в Новім Йорку).
2. Бочковський О. Народження нації: Наука про націю та її життя [Текст] / О. Бочковський. – Львів, 1939. – 214 с.
3. Горбань Ю. А. Соціологічний аналіз структури української нації в науковому доробку Микити Шаповала (початок ХХ ст.) / Горбань Ю. А. // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць. – 2010. – №1 (5). – С.49–53.
4. Журнал «Західна Україна». – Харків. – №№7–8, 193.
5. Кордуба М. Територія і населення України / М. Кордуба. – Відень: «Вісника політики, літератури й життя», 1918.
6. Миронець Н. М. Ю. Шаповал про національне відродження та державність // Політологічні читання. – 1993. – №2. – С.150.
7. Пасічник В. Суть та структура національної ідеї. Збірник наукових праць. – 2013. – Вип.36 «Ефективність державного управління». – С.60–67.
8. Старосольський В. Й. Теорія нації [Текст] / Володимир Старосольський. – Нью-Йорк; К.: Вища школа, 1998. – 157 с.
9. Терещенко В. Т. Микита Шаповал–велетен із Донбасу. – Артемівськ, 2000.
10. ЦДАВО України. – Ф.3563. – Оп.1. – Спр.83.
11. Там само. – Ф.3663. – Оп.1. – Спр.61.
12. Чумаченко О. А. Громадсько–політична діяльність Микити Шаповала. Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. нац. ун–т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
13. Шаповал М. Минувшина і будучина Української визвольної боротьби (промова на роковини Української революції в Празі 12 листопада 1920 р.) [Текст] / М. Шаповал // Київська старовина. – 1993. – №5. – С.41–44.
14. Шаповал М. Новітнє яничарство [Текст] / М. Шаповал // Нова Україна. – 1922. – №8. – С.3–7.
15. Шаповал М. Ю. Загальна соціологія / М. Ю. Шаповал. – Прага: Вільна спілка, 1934. – 242 с.
16. Шаповал М. Ю. Соціологія українського відродження / М. Ю. Шаповал. – Прага: український соціологічний університет в Празі, 1936. – 49 с.
17. Шаповал М. Через десять років (до проблем суспільної структури України) (1927).
18. Юренко О. Микита Шаповал про сутність нації як соціального феномена [Текст] / О. Юренко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №1. – С.62–89.

References

1. Bogac'kyj P., Ukrai'ns'ka hata 1909–1914 / Bogac'kyj P., Shapoval M., Zhyvotko A. – N'ju–Jork., 1955. – 50 s. – (Ukrai'ns'ka Gromada im. M. Shapovala v Novim Jorku).
2. Bochkov's'kyj O. Narodzhennja nacii': Nauka pro naciju ta i'i' zhyttja [Tekst] / O. Bochkov's'kyj. – L'viv, 1939. – 214 s.
3. Gorban' Ju. A. Sociologichnyj analiz struktury ukrai'ns'koi' nacii' v naukovomu dorobku Mykyty Shapovala (pochatok XX st.) / Gorban' Ju. A. // Visnyk NTUU «KPI». Politologija. Sociologija. Pravo: Zb. nauk. prac'. – 2010. – №1 (5). – S.49–53.
4. Zhurnal «Zahidna Ukrai'na». – Harkiv. – №№7–8, 193.
5. Korduba M. Terytorija i nasele'nja Ukrai'ny / M. Korduba. – Viden': «Vistnyka polityky, literatury j zhyttja», 1918.
6. Myronec' N. M. Ju. Shapoval pro nacional'ne vidrodzhennja ta derzhavnist' // Politologichni chytannja. – 1993. – №2. – S.150.
7. Pasichnyk V. Sut' ta struktura nacional'noi' ideji'. Zbirnyk naukovyh prac'. – 2013. – Vyp.36 «Efektivnist' derzhavnogo upravlinnja». – S.60–67.
8. Starosol's'kyj V. J. Teorija nacii' [Tekst] / Volodymyr Starosol's'kyj. – N'ju–Jork; K.: Vyshha shkola, 1998. – 157 s.
9. Tereshhenko V. T. Mykyta Shapoval–veleten' iz Donbasu. – Artemiv's'k, 2000.

10. CDAVO Ukrai'ny. – F.3563. – Op.1. – Spr.83.
 11. Tam samo. – F.3663. – Op.1. – Spr.61.
 12. Chumachenko O. A. Gromads'ko-politychna dijai'nist' Mykyty Shapovala. Avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.01 / Kyi'v. nac. un-t im. T. Shevchenka. – K., 2002. – 20 s.
 13. Shapoval M. Mynuvshyna i buduchyna Ukrai'ns'koi' vyzvol'noi' borot'by (promova na rokovyny Ukrai'ns'koi' revoljucii' v Prazi 12 lystopada 1920 r.) [Tekst] / M. Shapoval // Kyi'vs'ka starovyna. – 1993. – №5. – S.41–44.
 14. Shapoval M. Novitnje janycharstvo [Tekst] / M. Shapoval // Nova Ukrai'na. – 1922. – №8. – S.3–7.
 15. Shapoval M. Ju. Zagal'na sociologija / M. Ju. Shapoval. – Praga: Vil'na spilka, 1934. – 242 s.
 16. Shapoval M. Ju. Sociologija ukrai'nskogo vidrodzhennja / M. Ju. Shapoval. – Praga: ukrai'ns'kyj sociologichnyj universytet v Prazi, 1936. – 49 s.
 17. Shapoval M. Cherez desjat' rokov (do problem suspil'noi' struktury Ukrai'ny) (1927).
 18. Jurenko O. Mykyta Shapoval pro sutnist' nacii' jak social'nogo fenomeny [Tekst] / O. Jurenko // Sociologija: teoriya, metody, marketyng. – 2001. – №1. – S.62–89.

Marchenko A. I., postgraduate student, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), marko001@ukr.net

National idea in the scientific and literary heritage of N. Shapoval

Examines the formation of a national belief in the scientific and literary heritage of N. Shapoval, the analysis of his basic works of sociology and the impact on national consciousness and culture of the Ukrainians of the era of the national liberation struggle of 1917–1921 y.

Keywords: the Ukrainian nation, national idea, nation, liberation movement, journalism, sociology, literature, poetry, national identity, unification of Ukraine.

* * *

УДК 94(477)

Мельничук І. А.,

доктор історичних наук, завідувач кафедри суспільних наук, Житомирський національний агроєкологічний університет (Україна, Житомир), kafedra_ppk@ukr.net

Суліменко О. Г.,

кандидат історичних наук, доцент, Житомирський національний агроєкологічний університет (Україна, Житомир), kafedra_ppk@ukr.net

Німці Волині – Житомирщини в 40–50-х роках ХХ ст. та процеси їх реабілітації

Досліджений перебіг подій в історії німців Волині-Житомирщини в роки Другої світової війни та післявоєнного періоду. В статті публікуються різноманітні дані, в тому числі статистичні, щодо кількості німців – спецпоселенців, розподілу їх на різні категорії, також виселення їх до різних регіонів Гулагу та їхню важку та трагічну долю в них. В статті також показані процеси поступової реабілітації німців.

Ключові слова: Житомирщина, депортації, спецпоселенці, трудовій армії, німці.

40-і роки ХХ ст., часи II Світової війни – один із найдраматичніших періодів в історії народів СРСР та й усього людства. Не минула вона і німців, яким довелося воювати по обидві сторони фронтів. Після закінчення війни німці страждали від переслідувань, репресій тощо. Лише в 50-х роках почалася поступова реабілітація.

Зазначимо, що проблематикою цього періоду займалися українські науковці В. Б. Євтух, Б. В. Чирко [1], М. Є. Лутай [2], російські вчені В. М. Кирилов, С. Л. Разінков [3], німецький вчений А. Айсфельд [4].

Однак цілісного дослідження з даної проблематики на сьогоденній час не існує.

Друга світова війна стала драматичним випробуванням для німців Житомирщини. Після підписання пакту Ріббентропа–Молотова (23 серпня 1939 р.) і договору «Про дружбу і кордони між СРСР і Німеччиною» (29 вересня 1939 р.) німці отримали право виїзду на свою історичну батьківщину. Німецьке керівництво прийняло ряд постанов, зокрема, «Про імперські громадянства», «Про захист чистоти раси» тощо. Згідно цих постанов почали складати списки осіб серед етнічних німців, які ділилися на чотири розділи. До першого і другого заносили прізвища тих, хто «активно виявив себе як поборник німецької нації, зберіг національність», до третього списку ввійшли етнічні німці, які мали зв'язки з поляками, до четвертого тих, хто примкнув до польської нації. Особи, що попали до перших двох розділів стали громадянами рейху, інші могли отримати імперське підданство лише через десять років. У складній ситуації опинилися ті німці, які виявили бажання виїхати до Німеччини, але не були прийняті рейхом. Радянська влада поставилася до цих людей досить жорстоко і більшість з них було вислано до східних та північних регіонів СРСР.

Після нападу Німеччини на СРСР було прийнято ряд постанов та указів президії Верховної Ради СРСР про виселення німців з України та ряду регіонів РРФСР. Широкомасштабна депортація німців з України розпочалася згідно постанови РНК СРСР від 3 вересня 1941 року. «Про заходи по переселенню колгоспів з прифронтової смуги УРСР, Орловської і Курської областей».

Планувиселення встановлювалися для Житомирської, Чернігівської, Полтавської, Дніпропетровської областей. Оскільки на території Житомирщини в липні–серпні 1941 р. йшли бойові дії то плани виселення німців не виконувалися. Слід зазначити, що на фронтах у лавах Червоної Армії воювали 171 459 етнічних німців. Багато з них були відзначені орденами та медалями. Однак сталінське керівництво віднеслося до німців по-іншому. На завершальному етапі війни стала проявлятися особлива «увага» до етнічного складу Червоної армії, коли радянські війська почали визволяти країни Європи. У березні 1944 р. була підготовлена спеціальна директива за №11406910, в якій вимагалось до 15 липня 1944 р. вивести серед рядового і сержантського складу військ естонців, латишів, литовців, поляків, німців, австрійців і відкомандирувати їх у розпорядження відділу укомплектування армії для направлення в національні військові формування. По суті в армії почалася етнічна чистка від якої найбільше постраждали німці [2, с. 61].

Драматичною була доля німців які опинилися на окупованих територіях. Їх звинувачували у співробітництві з фашистами, адже багато німців змушені були працювати на окупантів, оскільки знали мову. У спеціальні табори вислали німців, які залишалися на окупованій території Житомирщини їм «приписували» будь-які провини: співробітництво з окупантами, антирадянську агітацію тощо.

Окрему групу репресованих німців Житомирщини становили репатріанти, примусово вивезені до Німеччини, Австрії. Цих німців відправляли на спецпоселення у віддалені регіони СРСР. Для прикладу можна подати дані одного з німців Житомирщини Еделя